

сущностных связей (законов), в соответствии с которыми объекты могут преобразовываться в человеческой деятельности [5, с. 560–561]. Предмет науки – та сторона объекта познания (в данном случае СЭД), на которую направлено научное исследование. Предмет науки является уникальным, он определяет самостоятельность, своеобразие и особенность каждой науки – то, чем она отличается от других наук. Предмет судебной экспертологии составляют закономерности возникновения, развития и функционирования всех судебных экспертиз. Важно отметить, что интегрирование в судебную экспертологию сведений из различных научных отраслей для решения возникающих перед экспертной практикой задач, должно быть обоснованным и способствовать развитию самостоятельной науки о судебной экспертизе. Законы функционирования науки гораздо сложнее механического объединения положений различных наук, даже имеющих один объект исследования. Судебная экспертология, давая научное представление о познаваемых ею объективных закономерностях, призвана формировать, в отличие от других наук, методологию экспертного познания.

Исходя из приведенных выше компонентов СЭД, можно указать общее ядро, которое объединяет теоретические и методические основы судебных экспертиз независимо от организации их проведения и национального устройства судопроизводства. Внутренним единым началом судебной экспертологии, по нашему мнению, является научно-методическая исследовательская работа, направленная на обобщение завдань экспертизи; выделение типичных объектов экспертного исследования; развитие теоретических основ судебных экспертиз в целом и отдельных их родов и видов; разработка новых или адаптация существующих в иных научных отраслях методов, методик и технологий исследования разнообразных свойств объектов, возникающих в момент их изготовления (появления), существования, изменения (разрушения) вследствие внешнего и (или) внутреннего воздействия в условиях типичных судебно-экспертных ситуаций. Целью теоретических и методических разработок является получение нового знания, необходимого для решения завдань судопроизводства. Совершенствование знаний о задачах, объектах, методах (методиках) экспертных исследований с необходимостью приводит к раскрытию закономерностей формирования, развития и функционирования различных родов, видов судебных экспертиз.

Таким образом, в предмет судебной экспертологии, как науки об одной из сторон судебно-экспертной деятельности, методологической основы судебно-экспертных исследований входят закономерности генезиса и развития родов, видов судебных экспертиз; научный аппарат, включающий понятия объектов, методов, завдань экспертного исследования, частные учения; закономерности формирования свойств объектов экспертизи и извлечения из них релевантной доказательственной и ориентирующей информации, которая используется для решения завдань судопроизводства.

Список использованных источников:

1. Новая философская энциклопедия: в 4 т.: Т. 3. М. : Мысль, 2010. 692 с.
2. Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2003. Вип. 3. С. 25–32.
3. Bertino A.J. Forensic Science: Fundamentals and Investigations. Cengage Learning. 2008. 560 p.
4. Strengthening forensic science in the United States: a path forward. The National academy press. Washington D.C., 2009. 350 p.
5. Энциклопедия эпистемологии и философии науки. М. : Канон+; РООИ «Реабилитация», 2009. 1248 с.

УДК 343.983

*Гаращук В. М., д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України, завідувач кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1879-2854>*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

На сьогодні важко уявити функціонування системи правосуддя в цивілізованій країні без використання сучасних досягнень науки і техніки. Залучення фахівців різних спеціальностей як судових експертів сприяє встановленню об'єктивної істини

і виступає важливою гарантією прийняття законного, справедливого та обґрунтованого рішення суду та квазісудових органів. Як показують останні тенденції розвитку судово-експертної діяльності в Україні з кожним роком роль судових експертів постійно зростає не тільки щодо розкриття, розслідування та попередження злочинів, забезпечення доказування в ході кримінальних проваджень та проваджень про адміністративні правопорушення. Все більшої значущості та поширеності набуває залучення експертів під час розгляду справ у порядку цивільного та господарського судочинства.

Втім незважаючи на внесення чималої кількості корективів, передусім тих, що стосуються законодавчих засад здійснення судово-експертної діяльності, внесення змін до чинних процесуальних кодексів, можемо констатувати, що сучасний стан нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні є далеким від досконалого, а розпочатий державою процес реформ у відповідній царині не є завершеним. Більшість проблем на які звертали увагу вчені-фахівці в галузі права, так і залишились не вирішеними, а проект Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні», підготовлений ще у 2017 році (який хоча і не в повному обсязі, але все ж таки розв'язує деякі законодавчі колізії), «відкладений у довгий ящик». Такий стан підштовхує науковців до проведення нових досліджень законодавчого забезпечення судово-експертної діяльності в Україні.

Слід відзначити, що законодавство, яке регламентує питання пов'язані з організацією та проведенням судової експертизи в Україні являє собою значний масив правових норм, розташованих в численних нормативно-правових актах різної юридичної сили. Сучасний стан системи нормативно-правової бази з означених питань можна умовно поділити на декілька рівнів: 1) нормативно-правові акти загального характеру (присвячені питанням визначення правового статусу судового експерта та судової експертизи в Україні, що поширюються на всі види судових експертиз); 2) нормативно-правові акти процесуального (або галузевого) характеру (регламентують процесуальні та процедурні питання призначення та проведення судових експертиз у тих чи інших галузях судочинства); 3) нормативно-правові акти відомчого характеру (визначають правовий статус судових експертів та особливості їх діяльності в державних експертних установах різної відомчої приналежності); 4) нормативно-правові акти присвячені проведенню різних (спеціальних) видів судових експертиз.

Так, загальні засади діяльності судового експерта, викладені у Законі України «Про судову експертизу», визначають правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності. Положення цього Закону поширюються на всі види судової експертизи, які існують в державі. Саме норми відповідного нормативно-правового акту окреслюють основні права, обов'язки та відповідальність судових експертів, порядок їх атестації, питання оплати праці та соціального захисту, а також деякі особливості міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи [1]. Наряду з означеним Законом загальні питання судово-експертної діяльності в Україні регламентуються і рядом підзаконних актів, серед яких можна виділити: Інструкцію «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затверджену наказом Міністерством юстиції України від 08.10.1998 [2], Положення «Про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів» затверджене наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 [3] та ін.

Характерною рисою вітчизняного правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні є закріплення спеціального порядку процедури призначення експертизи, визначення правового статусу та інших особливостей проведення судової експертизи в залежності від сфери судочинства. На сьогодні фактично кожен з процесуальних кодексів містить норми, які визначають власні особливості залучення судових експертів. Так, криміналістичні експертизи призначаються за дорученням слідчого судді чи суду у випадку звернення сторони кримінального провадження. Причому, КПК України на відміну від ЦПК та ГПК, передбачає обов'язковість проведення експертизи у деяких передбачених Кодексом випадках [4, ст. 242–243]. ЦПК України, хоча і вказує на обов'язковість призначення експертиз, проте, така обов'язковість завжди є наслідком клопотання про її призначення обома сторонами (або ж на вимогу однієї сторони у разі наявності трьох випадків, передбачених ст. 106 ЦПК України) [5]. Взагалі таких особливостей досить багато, а тому акцентуємо увагу лише на декількох з них, які ми вважаємо найбільш яскравими та проблемними.

Так, незважаючи на проголошений принцип змагальності у КПК України, сьогодні реалізувати право на залучення судового експерта до участі у процесі, або ж на оскарження зробленого експертом висновку, є доволі складною процедурою. Річ у тому, що поки ще

залишається законодавчо закріплена прерогатива проведення криміналістичних процедур експертами державних спеціалізованих установ. Залучення ж експертів які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах у ході кримінального провадження має здебільшого допоміжний характер і здійснюється переважно шляхом співпраці з спеціалізованими установами при «силових» структурах. Незважаючи на те, що така модель вже не раз піддавалась критиці вченими-фахівцями з різних галузей права, (вони наголошували на існуючій певній «дискримінації» приватних експертів та на невідповідності такого стану речей проголошеним принципам здійснення судової експертизи, що існують у Європейському співтоваристві), проблема залишилась не вирішеною. До речі, деякими вченими висловлюється думка взагалі про виведення експертних підрозділів зі складу правоохоронних органів, акцентуючи увагу на тому, що це є порушенням принципу незалежності судової експертизи [6; 7].

За нашим переконанням, закриття державних експертних установ не є логічним та обґрунтованим. Проте, розширення випадків залучення приватних експертів при розгляді справ у порядку кримінального судочинства, на нашу думку, повністю відповідає Конституції та проголошеним принципам кримінального судочинства. Але необхідно враховувати, що станом на сьогодні приватна сфера судово-експертної діяльності все ще залишається слаборозвинутою і практично не в змозі повністю якісно забезпечити потреби кримінального судочинства. То ж посилення ролі судово-експертної діяльності недержавних експертних установ у кримінальних провадженнях повинно проходити поступово.

Проблему посилює й «розпорошеність» правил та процедур експертної діяльності у низці нормативно-правових актів відомчого характеру. Прикладом можуть служити: Інструкція «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України» [8], Положення «Про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів» [9], Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України [10] та ін. Загалом, на сьогоднішній день експертні служби функціонують при Міністерстві внутрішніх справ України, Міністерстві оборони України, Службі безпеки України та Державній прикордонній службі України. Окремо треба згадати про науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України та про 8 зон регіонального обслуговування науково-дослідних установ судових експертиз при Міністерстві юстиції України [див, наприклад. : 11]. Діяльність кожного з означених установ регламентовано окремими актами.

Не сприяє формуванню «єдиного правового поля експертної діяльності» і об'єктивна складова роботи експертів – профільна спеціалізація. Але від цього нікуди не подітися. Проведення окремих видів експертиз регулюється за допомогою численного масиву нормативно-правових документів предметної спрямованості. До них, як приклад, можливо віднести : наказ МОЗ України «Про порядок проведення судово-психіатричної експертизи» [12], Інструкцію МОЗ України «Про проведення судово-медичної експертизи» [13] та ін. Але тут маємо зауважити: певна кількість актів, присвячених регламентації проведення окремих видів експертиз, за останні роки було зведено до єдиного нормативного акту – Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» [14]. На нашу думку, це є позитивним кроком на шляху оптимізації судово-експертного законодавства.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що сучасна система законодавчого регулювання відносин пов'язаних із проведенням судових експертиз є доволі ускладненою. Значний масив правових норм викладений у великій кількості актів апріорі не може не породжувати дублювання, суперечності та колізії. Вважаємо що удосконалення нормативно-правової бази експертної діяльності має здійснюватися не тільки шляхом оновлення форм та методів проведення експертиз, а й проходити у напрямку максимальної консолідації нормативних актів (зрозуміло не на шкоду тим нормам, які регулюють специфіку окремих видів експертиз).

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038–XII (зі змінами та допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 21.02.2019).
2. *Офіційний вісник України*. 1998 № 46. Стор. 172. Ст. 1715.
3. *Офіційний вісник України* 2015 № 17. Стор. 278. Ст. 468.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України № 4651–VI в ред. 11.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 21.02.2019).

5. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України № 1618–IV в ред. від 04.11.2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 21.02.2019).
6. Головченко Л. М. Деякі питання нормативно-правового регулювання організації судово-експертної діяльності в Україні. *Весы Фемиды*. 2000 № 3 (15). С. 25–28.
7. Репешко П. І. Щодо організаційних питань забезпечення незалежності та об'єктивності судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 231–238.
8. *Офіційний вісник України*. 2015 р., № 56. Стор. 131. Ст. 1844.
9. *Офіційний вісник України*. 2015 р., № 9. Стор. 91. Ст. 255.
10. *Офіційний вісник України*. 2017 р., № 73. Стор. 24. Ст. 2254.
11. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : наказ МЮУ від 12.12.2011 № 3505/5 в Редакція 15.09.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> (дата звернення: 21.02.2019).
12. *Офіційний вісник України*. 2018 р., № 53. Стор. 29. Ст. 1872.
13. Про проведення судово-медичної експертизи : інструкція МОЗ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0254-9514> (дата звернення: 21.02.2019).
14. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Інструкція. *Офіційний вісник України*. 1998 р., № 46. Стор. 172. Ст. 1715.

УДК 343.98

Сімакова-Єфремян Е. Б., д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник, заступник директора з наукової роботи Харківського НДІСЕ, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>, e-mail: simakova@hniise.gov.ua

ЗМІНИ ДО ПІДЗАКОННИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ЗАКОНАМИ

Не потребує додаткових обґрунтувань стале уявлення про систему законодавства України, як форму зовнішнього прояву норм права, засіб їх організації у правові акти. Система законодавства має вертикальну і горизонтальну будову. Її структура виражається в єдності, об'єктивності, визначеності, а також у розподілі законів та підзаконних нормативно-правових актів за галузями та інститутами права [1]. Треба зазначити, що формами права є не лише законодавчі акти та ратифіковані міжнародні договори, але й інші нормативно-правові акти держави (підзаконні акти). При цьому необхідно враховувати, що закони (кодифіковані та базові) мають відповідати вимогам Конституції України та кореспондуватися між собою, а підзаконні нормативно-правові акти – не має протирічити законам.

Розглянемо певну колізію, яка виникла із прийняттям змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (далі – Інструкція). Зміни внесені наказами Міністерства юстиції України № 83/5 від 10.01.2019 [2] (далі – зміни до Інструкції від 10.01.2019) та від 22.02.2019 № 563/5 [3] (далі – зміни до Інструкції від 22.02.2019).

Безумовно, внесенням змін до Інструкції наказом від 10.01.2019 № 83/5 врегульовано багато питань, які мали знайти відображення у даному підзаконному нормативному акті. Це стосується доповнення переліків судових експертиз такими видами (підвидами), як «експертиза техногенних вибухів», змінення найменувань експертиз: «металів і сплавів та виробів з них»; «наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі» (пункт 1.2, підпункт 1.2.1); появою у переліку нових видів: «електротранспортна експертиза»; «експертиза технічного стану ліфтів» (підпункт 1.2.2); доповнення переліку новими видами: «судово-ветеринарна» (підпункт 1.2.10) та «гемологічна» (підпункт 1.2.11) експертизи. Зауважимо, що нові види експертиз внесені за ініціативою Харківського НДІСЕ та пов'язані із потребами судово-експертної практики у вказаних нових видах досліджень.

Крім того, змінами до Інструкції від 10.01.2019 по-новому було врегульовано питання щодо строків проведення судових експертиз, адже ст. 219 КПК України встановлено правило, відповідно до якого загальний строк досудового розслідування не може перевищувати двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості; дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Вважаємо, що саме виходячи з встановлених процесуальним